על השלטון ביהודים (De Regimine Judaeorum)

מאת תומס אקווינס

תרגום: יונתן יוֹבֶל*

הוד מעלתֵך: קיבלתי את מכתבך שבו את מבטאת את עניינך החסוד באשר לשלטון על נתינייך ואת אהבתך האדוקה לאחים של מסדרנו; ואני מודה לאלוהים על שזרע בלבך זרעי מידה טובה כה חשובה.[1]

אני מתקשה לענות על כל הנקודות המועלות במכתבך, הן בשל דרישות תפקיד ההוראה ממני, והן היות שהייתי מעדיף שתבקשי את עצתם של אחרים שהנם בקיאים ממני בעניינים אלו. אך היות שאני חושש להימצא רשלן במתן סיוע לדאגותייך, או כפוי טובה בתמורה לאהבתך, ניסיתי, במכתב זה, לענות לשאלות שהעלית, מבלי שיהיה בזה משום מניעה מפני קבלת חוות דעת טובה יותר.

ראשית, הוד מעלתך שואלת אם מותר אי פעם, ואם כן מתי, להטיל ולגבות מס מן היהודים. לשאלה זו, כשהיא מוצגת באופן כללי, ניתן לענות שהיות שהיהודים, כפי שהחוקים קובעים, נדונים בשל חטאם לשעבוד נצחי, רשאים שליטיהם הארציים ליטול את קניינם כאילו היה זה

---

* התרגום נעשה על פי מהדורות Marietti בעריכת Joseph Mathis משנת 1924. הפניה ביבליוגרפית מלאה: Divi Thomae Aquinatis, *De Regimine Principum ad Regem Cypri et De Regimine Judæorum ad Ducissam Brabantiæ*, POLITICA OPUSCULA DOU (Editio revisa, Marietti: Taurini-Romae, 1924). תודתי לספריית ה־Yale Divinity School ולספריית כתבי היד והספרים הנדירים על שם Beinecke באוניברסיטת ייל, שהעמידה לרשותי את הטקסט בכתב יד ונציאני משנת 1475.

1 כותרת המשנה של הטקסט הנה ad Ducissam Brabantiae, כלומר "[מכתב] לדוכסית בְּרָבּאנְט", ויש המכנים אותו בשם זה. זהות השליטה הנמענת אינה מפורשת, והמכתב שבו ביקשה את עצתו של אקווינס אבד; על שאלותיה ניתן להסיק מתשובותיו. ברבאנט הייתה דוכסות רחבת ידיים בארצות השפלה, שהשתרעה על פני חלקים מפלנדריה ומהולנד וכללה ערים מרכזיות כבריסל, אנטוורפן ולוון, וכיחידה מדינית התקיימה עד 1795. מרבית המקורות מזהים את הנמענת עם הדוכסית אליקס (או אדלאיד או אלאיד) מבורגון, שנקלעה למצוקה כספית קשה עת הייתה לשליטת ברבאנט בעקבות צוואתו של בעלה, הדוכס אנרי (הנדריק) השלישי מברבאנט, אשר הגביל את מקורותיה הכספיים ובין השאר תבע ממנה להיפטר מיהודיה. מקורות אחרים מזהים את הנמענת עם הרוזנת מרגריט מפלנדריה; למחלוקת היסטורית זו אין נגיעה של ממש לפרשנות הטקסט עצמו. ראו Henri Pirenne, *La duchesse Aleyde de Brabant et le De Regimine Judaeorum de Saint Thomas d'Aquin*, 30 REVUE NEO-SCOLASTIQUE DE PHILOSOPHIE 193 (1928).

קניינם שלהם – וזאת בתנאי שהאמצעים הבסיסיים הנחוצים לחיים לא יינטלו מהם. עם זאת, עלינו לנהוג ביושר גם עם המנודים ולא להביא לכך שינואץ שם שמים, כפי שמורה לנו דוגמת השליח: לא לפגוע ביהודים, בגויים או בכנסיית האלוהים.[2] לפיכך נראה שאין לכפות עליהם עול שלא נהוג היה לאוכפו בעבר, היות שדברים שאין מורגלים בהם מזעזעים את הנפש ביותר.

לפיכך הנך רשאית, במתינות הראויה, להטיל מס על היהודים בהתאם למנהגי קודמייך. זאת בתנאי שלא קיימת לכך מניעה מסוג אחר.

כעת, כפי שמסתבר לי משאלתך הבאה, נראה שפקפוקייך בעניין נובעים מן העובדה שאת כל קניינם השיגו היהודים שבארצך באמצעי הנלוז של הנשך. לפיכך, את ממשיכה ושואלת אם חוקי ליטול מהם כספים אשר – היות שנעשקו מאחרים – יש להשיבם להם.[3]

התשובה שיש לתת כאן, כך נראה, היא זו: היות שהיהודים אינם רשאים להחזיק באופן חוקי במה שעשקו מאחרים, הרי שאת אינך רשאית להחזיק באופן חוקי במה שניטל מהיהודים, לבד במקרה של כספים שנעשקו ישירות ממך או מאבותייך.[4] ביחס לנכסים שנעשקו מאחרים, הנך מחויבת להשיבם לאלו שהיהודים עצמם מחויבים כלפיהם בחובת השבה.

לפיכך, ככל שביכולתך לאתר את האנשים המסוימים שמהם נעשקו דמי נשך כאמור, עלייך להשיבם להם. אך אם זה בלתי אפשרי, יש להשתמש בכספים האמורים לתכליות יראות שמים, כפי שידריכוך מועצת הבישופות ואנשים ישרים אחרים; או להשתמש בהם לטובת הכלל של ארצך, להקל מצוקות או לשרת את צורכי הקהילה.[5]

---

2 ״השליח״ ללא ציון שם הנו פאולוס (כפי שאריסטו הנו ״הפילוסוף״). ראו האיגרת הראשונה אל הקורינתיים י 30–32: ״וְאִם־אֹכַל אֲנִי בִּבְרָכָה לָמָּה יֵצֵא לִי שֵׁם רַע עַל־הַדָּבָר שֶׁאֲנִי מְבָרֵךְ עָלָיו? לָכֵן אִם תֹּאכְלוּ וְאִם־תִּשְׁתּוּ אוֹ־תַּעֲשׂוּ דָבָר עֲשׂוּ הַכֹּל לִכְבוֹד אֱלֹהִים; וְאַל־תִּתְּנוּ מִכְשׁוֹל לֹא לַיְּהוּדִים וְלֹא לַיְּוָנִים וְלֹא לְקְהִלַּת אֱלֹהִים״. כל המובאות מן הברית החדשה בעברית הן מתרגום דֶלִיץ׳ (Delitzsch), לייפציג, 1877. באשר לשימושו של אקווינס במקורות יש להעיר כי בניגוד לכתביו העיוניים, בטקסט הזה אקווינס אינו מפנה כדרכו לכתבי אבות הכנסייה, לפילוסופים יוונים או למקורות כלשהם לבד מכתבי הקודש. מרבית ההפניות הנן לתנ״ך: לספר שמות, לספר יחזקאל (שלוש פעמים) ולספר משלי (שאת כתיבתו הוא מייחס לשלמה). מן הברית החדשה הוא מתייחס לאגרות פאולוס (שלוש פעמים) ולבשורה על פי לוקס. רק במקום אחד אקווינס מספק הפניה מדויקת על דרך של ציטוט (לספר יחזקאל). המובאות אינן תמיד זהות לתרגום הוולגטה (Vulgate) ללטינית של ג׳רום הקדוש (המאה הרביעית לספירה), שהיה בעת ההיא ועד הרפורמציה התרגום הנפוץ והמקובל ביותר של כתבי הקודש ללטינית. במקומות שבהם הטקסט האקויני דומה מאוד למקור המקראי או האונגליוני שאליו הוא מתייחס, ציטטתי את המקור. במקומות שבהם אין זה כך, תרגמתי את הטקסט האקויני והבאתי את המקור המשוער. במקומות המעטים שבהם השוני משמעותי הבאתי את שני הנוסחים.

3 יש להבהיר את שימושו הנורמטיבי של אקווינס בביטויים כגון ״חוקי״, ״מותר״, ״אסור״ וכדומה. על אף ידיעותיו במשפט רומי, אקווינס אינו מומחה לדין האנושי הפוזיטיבי (lex humana) ואינו מייחס לו במסמך זה ערך כללי. תשובותיו נסמכות על עקרונות המשפט הטבעי, הביטוי התבוני לנורמות הכלליות שטבע הבורא בעולם (**מכלול התאולוגיה** I-II, 90–108). עמדתו של אקווינס הנה שהפוליטיקה כפופה למשפט, וסמכותו של השליט – ולפיכך הלגיטימציה של שלטונו – עומדות לו כל עוד הוא מקיים את מצוות המשפט הטבעי. להרחבה ראו המבוא לתרגום זה.

4 ראו **מכלול התאולוגיה** II-II, 78.

5 הדגש כאן הנו על דרך השלילה: לשליט אסור להתעשר מכספים אלה או להשתמש בהם לתכליותיו שלו. באשר למעמד־העל של ״טובת הכלל״, המהווה את תכלית המשפט בראייה הטלאולוגית של אקווינס, ראו **מכלול התאולוגיה** I-II, 90.2.

ככל שבכוונתך להשתמש בנכסים הללו באופן שתואר, אף לא יהיה זה בלתי חוקי לגבותם מן היהודים בתור מס חדש, במגבלות מנהגי קודמייך.

שנית, את שואלת אם ניתן להעניש יהודים שפשעו באמצעות קנס כספי, שהרי נראה שכל כספם הנו פרי נשך. בהתאם לעקרונות שציינו לעיל, התשובה הנה שראוי בהחלט להענישם באמצעות קנסות כספיים, כדי לוודא שלא יפיקו כל תועלת מעוולתם. בנוסף לכך נראה כי את היהודים – וכן כל מלווה בריבית אחר – ראוי להעניש באמצעות קנס כבד יותר מאשר כל אחד אחר, היות שזכאותם לכספים הנלקחים מהם פחותה מראש. בנוסף, ניתן להוסיף על כך עונשים וקנסות אחרים, כדי שלא יקרה מצב שבו מה שנראה כעונש ראוי, למעשה רק ישיב לאחרים את מה שהם חייבים להשיב ממילא.

ועם זאת, הכנסות כספיות מקנסות המושתים על מלווים בריבית שאין להם מקור אחר מלבד נשיכת נשך, אינן ניתנות לשמירה על ידי השליט, ויש להוציא כספים אלו בהתאם לדרכים שתוארו לעיל. אם ייאמר ששליטי הארצות סובלים בשל כך הפסדים, הרי שעליהם להאשים את עצמם בלבד, היות שהפסדים אלה נובעים מרשלנותם שלהם: הם ייטיבו לעשות אם יכריחו את היהודים לעסוק במשלחי יד שיאפשרו רווחים ישרים – כפי שנעשה בחלקים מסוימים של איטליה – במקום להרשות להם לחיות בבטלה ולהתעשר מהלוואה בריבית, ובכך להונות את אדוניהם ולשלול מהם הכנסות המגיעות להם כדין. באותו אופן – ושוב, באשמתם שלהם – ראוי היה שיִשָּׁלְלוּ מן השליטים הארציים הכנסות אילו הרשו לנתיניהם להתעשר באמצעות שוד וגנבה; היות שעל השליטים הייתה חלה אז החובה להשיב את הגזלה לנגזלים מתוך מה שיוציאו מיד נתיניהם.

שלישית, את שואלת אם ניתן מבחינה חוקית לקבל מן היהודים כסף, או מתנה, הניתנים על ידיהם מרצונם החופשי. נדמה כי התשובה לכך הנה שחוקי לקבל דברים כאלה, אך ככל שאין להם מקור אחר זולת נשך, יש להשיב כל מה שמתקבל באופן כזה לבעליו החוקי או, לחלופין, להוציאו באופן שתואר לעיל.

רביעית, את שואלת מה יש לעשות ביתרה, אם נלקח מהיהודי יותר מכפי חובו לנוצרים. התשובה לכך ברורה מתוך מה שכבר נאמר. עודף מעבר לחוב לנוצרים יכול להיווצר מאחת משתי סיבות. ראשית, ייתכן שליהודי יש קניין כלשהו שאינו פרי נשך. במקרה כזה, בכפוף לנאמר לעיל, מותר מבחינה חוקית לשמור את מה שנגבה כדין; הוא הדין אם העודף נוצר מכך שאלו ששילמו ליהודי ריבית העניקו לו בנוסף גם מתנה חופשית. אך זאת בתנאי שראשית לכול פירות הנשך עצמם יושבו לנעשקים. שנית, ייתכן שלא ניתן לאתר את הללו שמהם נגבתה הריבית, אם בשל שמתו בינתיים או שעברו לארץ אחרת. במקרה כזה יש לבצע השבה במידת האפשר, אך אם לא ניתן לברר מיהם האנשים הזכאים להשבה, יהא ההליך כפי שתואר לעיל.

כל שנאמר כאן בנוגע ליהודים יש להבין כחל בה במידה על הקאהוראים ועל כל אדם אחר השולח יד בנוהג המתועב של הלוואה בריבית.[6]

---

6 "Cavorsinis" או אנשי Cahors, עיר בדרום מערב צרפת שלסוחריה – או לסוחרים איטלקיים שפעלו בה – יצאו מוניטין של מלווים בריבית; הביטוי Caursines (או Caorsinus וכדומה) היה בימי הביניים לכינוי גנאי כללי למלווים בריבית.

חמישית, ביחס לפקידי ההוצאה לפועל ופקידים אחרים. הנך שואלת אם חוקי למכור להם את משרותיהם, או ליטול מהם סכום מוסכם מראש כפיקדון, שאותו ישיבו לעצמם מהכנסות שיגיעו אליהם במהלך מילוי משרתם. יש לומר כי שאלה זו מעלה שני קשיים. הראשון נוגע למכירת משרות באופן כללי. בנוגע לכך עלינו להביא בחשבון את דברי השליח, כי יש דברים רבים שאף על פי שהם חוקיים אינם רצויים.[7]

אמנם, היות שאת מפקידה בידי גובייך ופקידייך כוח הנובע ממשרה ארצית, אינני רואה מניעה חוקית מבחינתך למכור משרות כאלה, בתנאי שתמכרי אותן לאנשים שניתן לצפות שימלאו את תפקידיהם כהלכה, ולא למי שיציעו מחיר כה גבוה עבור התפקיד עד שלא יוכלו להשיבו לעצמם מבלי להכביד על נתינייך עד יצירת תרעומת כנגדך.

ועם זאת, נראה כי מכירה של משרות כאמור אינה רצויה.

ראשית, לעתים קרובות האנשים המתאימים ביותר למשרות כאלה הנם עניים, חסרי יכולת לקנותן; ואפילו היו עשירים, האנשים הראויים ביותר אינם שואפים למשרות כאלה ולא להרוויח מרכישתן. מכך נובע כי משרות חשובות בארצותייך יוחזקו לעתים קרובות בידי האנשים הגרועים ביותר, שאפתנים ורודפי בצע, אשר ידכאו את נתינייך ולא יפעלו בנאמנות לטובתך. לפיכך נראה כי עדיף לבחור למשרות מטעמך אנשים טובים ומוכשרים, ובמידת הצורך אף לחייבם לקבלן על עצמם אם אין הדבר ברצונם. זאת היות שבשל טובם וכישוריהם הם יפיקו תועלת רבה יותר לך ולנתינייך מאשר ניתן לקבל ממכירת משרות. זו הייתה העצה שניתנה למשה על ידי קרוביו: ״וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים, אַנְשֵׁי אֱמֶת — שֹׂנְאֵי בָצַע; וְשַׂמְתָּ עֲלֵיהֶם, שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת, שָׂרֵי חֲמִשִּׁים, וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת. וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת״.[8]

שנית, עניין הפיקדון נראה מפוקפק ביותר. נראה שעלינו לומר שאם פלוני מסכים לשלם פיקדון על מנת לזכות במשרה, הרי שהסכם כזה נגוע ללא ספק בנשך, היות שהוא מקבל את הכוח הכרוך במשרה בתמורה להלוואה. מקרה כזה יהא נגוע בחטא, ועל הפקידים הללו יהא להתפטר מכל משרה שהושגה באופן כזה.

אם, לעומת זאת, תעניקי להם את התפקיד בחינם ולאחר מכן תקבלי מהם פיקדון שיוכלו להשיב לעצמם מהכנסות המשרה, הרי שבכך אין כל חטא.

שישית, את שואלת אם הטלת מס על נתינייך הנוצרים הנה חוקית. בעניין זה עלייך להביא בחשבון ששליטי הארצות כוננו על ידי אלוהים לא בכדי שירדפו רווח לעצמם אלא כדי לקדם את טובת הכלל. כך נאמר בגנות שליטים מסוימים ביחזקאל כ״ב, 27: ״שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ, כְּזְאֵבִים טֹרְפֵי טָרֶף — לִשְׁפָּךְ־דָּם לְאַבֵּד נְפָשׁוֹת, לְמַעַן בְּצַע בָּצַע״. ובמקום אחר נאמר על ידי אותו נביא, ״הוֹי רֹעֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ רֹעִים אוֹתָם — הֲלוֹא הַצֹּאן, יִרְעוּ הָרֹעִים. אֶת־הַחֵלֶב תֹּאכֵלוּ וְאֶת־הַצֶּמֶר תִּלְבָּשׁוּ, הַבְּרִיאָה תִּזְבָּחוּ; הַצֹּאן, לֹא תִרְעוּ״.[9] לכן נקבעה הכנסה עבור שליטי הארצות, על מנת

---

7 האיגרת הראשונה אל הקורינתיים ו 12: ״הַכֹּל רְשׁוּת לִי אֲבָל לֹא כָל־דָּבָר מוֹעִיל; הַכֹּל רְשׁוּת לִי אֲבָל לֹא יְשַׁעְבְּדֵנִי דָּבָר״.

8 שמות יח 21—22.

9 יחזקאל לד 2—3.

שיחיו ויימנעו מלעשוק את נתיניהם. לפיכך נאמר על ידי אותו נביא במצוות אדוני: ״לָאָרֶץ יִהְיֶה־לּוֹ לַאֲחֻזָּה, בְּיִשְׂרָאֵל; וְלֹא־יוֹנוּ עוֹד נְשִׂיאַי אֶת־עַמִּי, וְהָאָרֶץ יִתְּנוּ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְטֵיהֶם״.[10]

אך לעתים קורה שלשליטים אין די אמצעים כדי להגן על אדמותיהם או כדי לבצע משימות אחרות שסביר לצפות משליטים לבצע. במקרים כאלה מוצדק להסתמך על הנתינים שיספקו את הנחוץ כדי להבטיח את טובת הכלל. לפיכך קיים מנהג קדום בארצות מסוימות שם השליטים מטילים מסים מסוימים על נתיניהם, ואם הללו אינם מופרזים הרי שאין בכך חטא, היות שכפי שהשליח אומר, איש אינו יוצא למלחמה על חשבונו.[11]

לפיכך, שליט הנלחם לטובת הכלל רשאי להתקיים על חשבון הקהילה ועסקיה, אם באמצעות הצורות המוכרות של מיסוי או, אם אין כאלה או שאינן מספיקות, להטיל מס על יחידים. היגיון דומה חל כאשר נוצרת נסיבה חדשה שבה נחוץ להוציא יותר כספים מהרגיל לטובת הכלל[12] או לשמור על כבוד מעמדו של השליט, וההכנסות הרגילות או המסים הנוהגים אינם מספיקים – אם, למשל, פלש אויב לארץ או חל מצב חירום דומה. השליטים הארציים רשאים אז לדרוש מנתיניהם סכומים עודפים לטובת הכלל.

אך אם, לעומת זאת, הם מבקשים להטיל מס נוסף על המקובל מתוך תשוקת קניין ("libidine habendi"), או כדי לממן הוצאות מופרזות או בלתי מרוסנות, דבר זה הנו אסור לחלוטין. כפי שאמר יוחנן המטביל לחיילים שבאו אליו, ״אל תפגעו באיש, אל תוציאו דיבת איש רעה והסתפקו בשכרכם״.[13] הכנסותיהם של שליטים הנם מעין שכר, שבו עליהם להסתפק. אין עליהם לדרוש יותר, אלא בשל הטעמים שנדונו לעיל ולשם טובת הכלל.

שביעית, את שואלת מה עלייך לעשות במקרה שבו פקידייך הוציאו מידי נתינייך יותר משהדין תובע, הן אם כספים אלו הועברו לידייך והן אם לאו. באשר לכך, התשובה פשוטה. אם הכספים הועברו לידייך, עלייך להשיבם ככל הניתן לאנשים המסוימים שמהם הם הוצאו; או, אם אנשים אלו אינן ניתנים לאיתור, עלייך להוציאם לצרכים חסודים או לטובת הכלל. אך אם הכספים לא הועברו לידייך, עלייך לאלץ את פקידייך להשיבם באותו אופן, לבל יתעשרו מעוולותיהם, אפילו אם האנשים המסוימים שנעשקו על ידיהם אינם ידועים לך. יתר על כן, פקידים כאלה עלייך להעניש בחומרה יתרה, כדי שאחרים יימנעו מעוולות כאלה בעתיד; כדברי שלמה, ״לֵץ תַּכֶּה, וּפֶתִי יַעְרִם״.[14]

---

10 יחזקאל מה 8.

11 ״מִי יָצָא בַצָּבָא וּפַרְנָסְתּוֹ עָלָיו?״ האיגרת הראשונה אל הקורינתיים ט 7. זהו אחד המקומות שבהם אקווינס אינו מצטט במדויק מן הוולגטה (הפסוק בטקסט שלו הנו פסוק חיווי, "nullus militat stipendiis suis" בעוד בוולגטה הפסוק הנו שאלה רטורית: "Quis militat suis stipendiis umquam?" וכך גם במקור היווני).

12 utilitate communi, מילולית ״תועלת הכלל״.

13 הבשורה על־פי לוקס ג 14. גם כאן אקווינס אינו מצטט במדויק מן הוולגטה, אך ההבדלים מזעריים.

14 משלי יט 25. המשך הפסוק נדמה חשוב לא פחות, ״וְהוֹכִיחַ לְבָנוֹן, יָבִין דָּעַת״ (היינו הפתי יפתח את יכולת הערמה – להימנע מעונשים כאלה אף ללא הבנת ההצדקה להם – בעוד את הנבון ניתן לשכנע באמצעים רציונליים). שני פרקים מאוחר יותר, משלי כא 21, הכוונה מחוורת עוד יותר:

לסיום, את שואלת אם ראוי שהיהודים במחוזותייך יידרשו לענוד סימן מייחד כלשהו (signum distinctivum) שיבחינם מן הנוצרים. התשובה הפשוטה לכך הנה בהתאם לחקיקת המועצה הכללית: על יהודים משני המינים, בכל הארצות הנוצריות ובכל עת, להיבדל מזולתם באמצעות לבוש מיוחד.[15] ממילא הם מצטווים לנהוג כך על פי משפטם, המורה כי עליהם ללבוש גלימה מצויצת בעלת ארבע פינות, שלפיה ייבדלו מכל האחרים.[16]

אלה, גבירה מהוללת ואדוקה, הן תשובותיי לשאלותייך לעת הזו. אבל אין ברצוני לאכוף את דעתי בעניינים הללו, נהפוך הוא: אני ממליץ לך להיוועץ באחרים שהנם מומחים ממני. הנני מאחל לך ששלטונך יארך וישגשג.

״בַּעְנָשׁ לֵץ־יֶחְכַּם פֶּתִי, וּבְהַשְׂכִּיל לְחָכָם יִקַּח דָּעַת״. ועדיין שני הפסוקים מקיימים אמביוולנטיות מסוימת: פירוש אחר הוא כי אף השוטה ייקח דעת מכך שיוסברו דברים לחכם. הפסוק מצוטט בהקשר רחב יותר – פונקציית ההרתעה הכללית של הענישה – **במכלול התאולוגיה** I-II, 87.3.

15 הכוונה למועצה הלטרנית הרביעית ״הגדולה״ של 1215 בוותיקן, שבין ענייניה המרכזיים היו ארגון מסע הצלב החמישי והכתרת פרידריך ה־II לקיסר. בין החלטותיה היה חיובם של יהודים ומוסלמים להיבדל בלבושם מנוצרים (קאנון 68). ראו H.J. SCHROEDER, DISCIPLINARY DECREES OF THE GENERAL COUNCILS: TEXT, TRANSLATION AND COMMENTARY (1937).

16 כוונתו של אקווינס כנראה למצוות הציצית, שמקורה בספר במדבר טו 38–39.